

ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ТЕРИТОРІАЛЬНО-АДМІНІСТРАТИВНИХ УТВОРЕНЬ УКРАЇНИ ЗА РІВНЕМ ФІНАНСОВОЇ АВТОНОМІЇ

Виконано диференціацію областей України за рівнем фінансової автономії органів місцевого самоврядування і тенденціями її динаміки. Визначено існування специфічного зв'язку між рівнем фінансової автономії органів місцевого самоврядування і соціально-економічним розвитком території. Сформульовано принципові підходи щодо управління рівнем фінансової автономії органів місцевого самоврядування.

Ключові слова: фінансова автономія, фінансовий механізм, диференціація, тенденції динаміки фінансової автономії, адміністративно-територіальні утворення.

*Senior teacher M.V. Korneev – Dnepropetrovsk national university
named after Oles Gonchar*

Differentiation of territorial administrative formations of Ukraine after level of financial autonomy

Differentiation of areas of Ukraine is implemented on basis the level of financial autonomy of organs of local self-government and tendencies of its dynamics. Well-proven existence of specific intercommunication between the level of financial autonomy of organs of local self-government and socio-economic development of territory. Are formulated principles in relation to the management by the level of financial autonomy of organs of local self-government.

Вступ. Сучасні тенденції динаміки фінансової автономії органів місцевого самоврядування адміністративно-територіальних утворень в Україні відзначаються посиленням бюджетної залежності на протигагу найбільш поширеній світовій практиці зростання фіскальної децентралізації. Виникнення таких тенденцій зумовлюється протиріччям між типом місцевого самоврядування і моделлю бюджетної системи. Однак, навіть в межах наявної моделі бюджетної системи існує диференціація адміністративно-територіальних утворень за рівнем їх фінансової залежності від центральних органів влади. Така диференціація зумовлена особливостями соціально-економічного розвитку територій і, відповідно, їх податкоспроможністю. Зворотній вплив трансфертів із бюджету країни на соціально-економічний розвиток території також має бути специфічним. Використання фінансової автономії як інструменту механізму регулювання соціально-економічного розвитку територій має враховувати специфічність форм взаємозв'язку між рівнем фінансової автономії органів місцевого самоврядування і їх соціально-економічним розвитком. Отже, актуальним є вирішення завдання диференціації територіально-адміністративних утворень за рівнем фінансової автономії. Вирішення такого завдання є необхідною передумовою визначення взаємозалежності фінансової автономії та соціально-економічного розвитку територій та існування специфічних форм такої взаємозалежності.

Аналіз останніх наукових досліджень. Обґрунтована диференціація адміністративно-територіальних утворень України за рівнем фінансової автономії у взаємозв'язку із специфікою їх соціально-економічного розвитку дасть підстави розрахунково обґрунтувати застосування фінансової автономії в ме-

жах фінансового механізму регулювання соціально-економічного розвитку територій. Окремі аспекти функціонування зазначеного механізму, сутнісні взаємозв'язки між фінансовою автономією і фінансовим механізмом розглянуто в працях М. Артус [1, с. 57-59], О. Братути [2, с. 10], О. Василика [3, с. 102], Ю. Воробйова [4, с. 7], В. Дем'янишина [7, с. 5], О. Ковалюка [8, с. 54], М. Лаврива [9, с. 198], А. Нестеренко [12, с. 99], Л. Осипчука [5, с. 27], О. Прокopenко [13, с. 20-21], О. Романенко [14, с. 42] та ін. Однак фінансову автономію здебільшого розглядають як наслідок застосування фінансового механізму, а не як його елемент. Диференціація адміністративно-територіальних утворень України за рівнем фінансової автономії органів місцевого самоврядування досі не виконувалась, що не давало змоги врахувати специфіку прояву впливу фінансової автономії на соціально-економічний розвиток території.

Тому метою нашого дослідження є диференціація адміністративно-територіальних утворень України за рівнем і тенденціями динаміки фінансової автономії у взаємозв'язку із соціально-економічним розвитком території.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначення специфічних форм залежності економічного розвитку території спирається на диференціацію регіонів за рівнем фінансової автономії органів місцевого самоврядування. Така диференціація виконана за допомогою кластерного аналізу, який дав змогу виділити основні класифікаційні групи областей України за рівнем фінансової автономії. Задля підвищення рівня достовірності результатів аналізу застосовано два різні підходи кластеризації: ієрархічний та ітеративний. Як вихідні дані використано сукупність показників рівня фінансової автономії території, а саме: питому вагу трансфертів у доходах; питому вагу трансфертів у видатках; фіскальної незалежності; частки видатків субнаціонального рівня, компенсаторне значення трансфертів [11, с. 21; 15, с. 40; 6, с. 147]; взятих в динаміці за період 2000-2006 рр. Результати кластеризації показали високу збіжність під час застосування різних методів. Однак ієрархічний кластерний аналіз дає змогу більш ретельно відслідковувати належність адміністративно-територіальної одиниці до певного кластеру.

Було виокремлено два кластери областей із високим чи низьким рівнем фінансової автономії, причому склад кожного кластера залишався незмінним під час застосування різних методів кластеризації. Виявлено існування стійкої структури групування областей України за рівнем фінансової автономії. Так, до кластера регіонів з високим рівнем фінансової автономії належать Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Одеська, Луганська, Полтавська, Миколаївська, Харківська області, Автономна Республіка Крим та міста спеціального статусу – Київ та Севастополь. До першої кластерної групи належать найменш дотаційні регіони (0-20 % у загальному обсязі кожного бюджету області). До кластера з низьким рівнем фінансової автономії належать Волинська, Закарпатська, Тернопільська, Вінницька, Житомирська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Рівненська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська області. У другому кластері знаходяться середньодотаційні (20-40 % у загальному обсязі кожного бюджету області) і наддотаційні (40-60 % у загальному обсязі кожного бюджету області) територіальні громади.

Нестійка динаміка, що підтверджується міграцією території з кластера в кластер, закріплена протягом 2000-2006 рр. за Львівською, Київською та Сумською областями. При цьому Київська та Львівська області з 2004 р. належать до першої кластерної групи, а Сумська область у 2001 та 2004 рр. належить до першого кластера, а в інші періоди дослідження мігрує до другого. Оскільки тільки три області змінюють кластер за весь період дослідження, то існують підстави стверджувати існування на теперішній час стійкої структури у поділі адміністративно-територіальних одиниць на групи відповідно до рівня фінансової автономії.

Така диференціація регіонів України на кластерні групи передусім зумовлена рівнем їх промислового розвитку у складі економічного. Дійсно, на менш дотаційні області припадає близько 65 % виробництва промислової та 30 % сільськогосподарської продукції, більше ніж 50 % експорту України. І, звісно, набагато нижча (або менш приваблива у контексті економічного розвитку) частка цих показників припадає на середньодотаційні та наддотаційні територіальні громади. Підтвердженням цієї тези є збіг диференціації областей України за фінансово-виробничим розвитком, ступенем задоволення соціальних потреб населення (О.М. Любченко [10, с. 11-12]) і диференціацією за рівнем фінансової автономії (табл. 1).

Загалом спостерігається відповідність між рівнем фінансової автономії територій і рівнем її економічного розвитку, що зумовлює і рівень соціального розвитку. Так, території з високим рівнем фінансової автономії характеризуються переважно високим і середнім рівнем соціально-економічного розвитку, а також високим або середнім рівнем фінансового забезпечення. Области з низьким рівнем фінансової автономії характеризуються і низьким рівнем соціально-економічного розвитку та середнім чи низьким рівнем фінансового забезпечення.

Табл. 1. Диференціація областей України за рівнем фінансової автономії

Диференціація за показниками розвитку, [10, с. 11-12]		Рівень фінансової автономії	
		високий	низький
1		2	3
ЕКОНОМІЧНОГО	високий	м. Київ, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Харківська області	
	середній	Київська ¹ , Полтавська області, Кримська АР, м. Севастополь	Київська ¹ область
	низький	Миколаївська, Одеська, Луганська, Сумська ¹ , Львівська ¹ області	Сумська ¹ , Чернігівська, Львівська ¹ , Черкаська, Вінницька, Волинська, Кіровоградська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Херсонська, Чернівецька області

¹ Рівень фінансової автономії змінюється впродовж періоду, що розглядається з високого на низький чи навпаки

	1	2	3
фінансового	високий	м. Київ, Дніпропетровська, Донецька, Київська ¹ області	Київська ¹ область
	середній	Запорізька, Харківська, Полтавська, Миколаївська, Одеська, Львівська ¹ області	Львівська ¹ , Черкаська області
	низький	Луганська, Сумська ¹ області, м. Севастополь	Сумська ¹ , Чернігівська, Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Херсонська, Чернівецька області
соціального	високий	м. Київ	
	середній	Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Харківська, Київська ¹ , Полтавська, Миколаївська, Одеська, Луганська, Сумська ¹ області, Кримська АР	Київська ¹ , Сумська ¹ , Чернігівська області
	низький	Львівська ¹ область, м. Севастополь	Львівська ¹ , Черкаська, Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Херсонська, Чернівецька області

Додатковим результатом дослідження стало здійснення аналізу тенденцій втрати фінансової автономії органами місцевого самоврядування областями України. Методом найменших квадратів було виконано побудову трендів, причому рівень достовірності наближення становив не менш як 0,9. Показано, що всі показники фінансової автономії зростають (тобто зменшується рівень фінансової автономії) для всіх областей України. Темпи зменшення рівня фінансової автономії диференційовані за територіями. Для підтвердження диференціації областей України за тенденціями зміни фінансової автономії було виконано їх диференціацію за a_0 і a_1 . При цьому визначено існування трьох кластерів територій (табл. 2).

До першого кластера з найменшими темпами втрати фінансової автономії потрапило м. Київ, для якого тенденція втрати фінансової автономії описується рівнянням

$$F(t) = 2,7623 \cdot t - 5522,8, \quad (1)$$

де $F(t)$ – відношення обсягу трансфертів до доходів.

До другого кластера із значущою величиною a_1 і, відповідно, швидкими темпами втрати фінансової автономії потрапили Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Запорізька, Київська, Луганська, Львівська, Полтавська, Рівненська, Харківська, Одеська, Сумська, Чернігівська області і м. Севастополь, тенденції втрати фінансової автономії якими описуються рівнянням

$$F(t) = 9,028 \cdot t - 17239,1. \quad (2)$$

Табл. 2. Диференціація областей України за тенденціями зміни фінансової автономії

Диференціація за показниками розвитку, [10, с. 11-12]		Змінність фінансової автономії		
		незмінна	змінна	швидкозмінна
економічного	високий	м. Київ	Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Харківська області	
	середній		Київська, Полтавська області, м. Севастополь	Кримська АР
	низький		Одеська, Луганська, Сумська, Чернігівська, Львівська, Житомирська, Рівненська області	Миколаївська, Черкаська, Вінницька, Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Тернопільська, Хмельницька, Херсонська, Чернівецька області
фінансового	високий	м. Київ	Дніпропетровська, Донецька, Київська області	
	середній		Запорізька, Харківська, Полтавська, Одеська області	Кримська АР, Миколаївська, Черкаська області
	низький		Луганська, Сумська, Чернігівська, Львівська, Житомирська, Рівненська області, м. Севастополь	Вінницька, Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Тернопільська, Хмельницька, Херсонська, Чернівецька області
соціального	високий	м. Київ		
	середній		Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Харківська, Київська, Полтавська, Одеська, Луганська, Сумська, Чернігівська, Львівська області	Кримська АР
	низький		Житомирська, Рівненська області, м. Севастополь	Миколаївська, Черкаська, Вінницька, Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Тернопільська, Хмельницька, Херсонська, Чернівецька обл.

До третього кластера із швидкою втратою фінансової автономії потрапили Автономна Республіка Крим, Вінницька, Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Миколаївська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька області. Для них тренд втрати фінансової автономії описується рівнянням

$$F(t) = 14,45 \cdot t - 28364,9. \quad (3)$$

Досить чітко простежується зростання валового регіонального продукту у взаємозв'язку зі зменшенням рівня фінансової автономії для тих територій, які відзначаються високим рівнем економічного і соціального розвитку і водночас мають високий рівень фінансової автономії. Хоча для даних територій також спостерігається тенденція до зменшення фінансової автономії, але водночас фінансова залежність цих територій є настільки незначною, що не спричинює істотного впливу на економічне зростання.

Для територій з низьким рівнем фінансової автономії існує інша залежність, що підтверджує існування гіпотези про існування певного рівня фінансової автономії органів місцевого самоврядування, що пов'язаний із найвищими можливими темпами економічного розвитку. Зокрема, якщо припустити, що фінансова автономія є чинником (одним із чинників), що визначає виробництво доданої вартості на території на душу населення, то оптимальним для областей, що входять до другого кластера за рівнем фінансової автономії буде таке її значення, що відповідає нормалізованому у 0,71. У разі підтримання такого рівня фінансової автономії обсяг виробництва валового регіонального продукту становитиме 5,26 тис. грн на душу населення.

Для областей, що мігрують між кластерами, не спостерігається певна форма залежності між рівнем фінансової автономії і обсягом виробництва валового регіонального продукту на душу населення. Отже, існує певна функціональна залежність між рівнем фінансової автономії органів місцевого самоврядування і виробництвом валового регіонального продукту на душу населення. Результати дослідження дають змогу сформулювати певні принципи підходи щодо управління рівнем фінансової автономії органів місцевого самоврядування:

- для територій, що відзначаються високим рівнем економічного розвитку і високим рівнем фінансової автономії (м. Київ, м. Севастополь, Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Харківська, Полтавська, Миколаївська, Одеська, Луганська області, Кримська АР) можливим є зменшення фінансової автономії, оскільки таке зменшення не повинно істотно вплинути на рівень економічного розвитку. Посилення фінансової автономії даних територій є недоцільним, оскільки вони вже відзначаються її рівнем, вищим за середній. Також спостерігається пряма лінійна залежність: зі зменшенням фінансової автономії територій зростає обсяг виробництва на цих територіях валового регіонального продукту. Однак для Автономної Республіки Крим, Луганської, Полтавської, Миколаївської, Харківської областей та міст Києва та Севастополя зменшення рівня фінансової автономії повинно супроводжуватись моніторингом рівня економічного розвитку регіону, оскільки дані території мають схильність до виходу із кластеру;
- для територій, що мають відносно низький рівень економічного розвитку і низький рівень фінансової автономії (Чернігівська, Черкаська, Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Кіровоградська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Херсонська, Чернівецька області) доцільним є підтримання певного сталого рівня фінансової автономії, за якого спостерігається найвищий рівень економічного розвитку. Конкретне значення даного сталого рівня повинно бути визначене після точних досліджень взаємозв'язку економічного і соціального розвитку території і фінансової автономії, виконане на матеріалах кожної області;
- для територій, що мають несталі значення фінансової автономії і відзначаються переважно низьким (середнім) рівнем економічного розвитку необхідним є ситуативне управління, що буде виходити із засад сталого економічного зростання. Використання фінансової автономії як інструмента регулювання розвитку даних територій повинно бути узгоджено із ситуативними потребами економіки регіону. До таких територій належать Сумська, Львівська і Київська області.

Висновки. Таким чином, для окремих областей України спостерігаються специфічні форми зв'язку між рівнем фінансової автономії та соціаль-

но-економічним розвитком території. Такий зв'язок підтверджується, зокрема, збігом диференціацій областей за рівнем їх соціально-економічного розвитку і рівнем фінансової автономії, виконаною за допомогою кластерного аналізу. Використання зазначеного зв'язку дало змогу сформулювати принципові підходи щодо управління рівнем фінансової автономії органів місцевого самоврядування і диференціювати їх відповідно до особливостей взаємозв'язку між фінансовою автономією територій і її соціально-економічним розвитком.

Література

1. **Артус М.М.** Фінансовий механізм в умовах ринкової економіки // Фінанси України. – 2005. – № 5. – С. 54-60.
2. **Братута О.** Загальна характеристика та оцінка нормативно-законодавчої бази системи регулювання регіонального розвитку в Україні // Регіональна економіка. – 2005. – № 1. – С. 7-13.
3. **Василик О.Д.** Теорія фінансів : підручник. – К. : НІОС, 2003. – 416 с.
4. **Воробйов Ю.М.** Фінансовий механізм у системі управління підприємством // Вісник КНУ : зб. наук. праць: серія "Економіка". – К. : КНУ. – 2004. – Вип. 71. – С. 7.
5. **Грідчина М.В.** Фінанси [теоретичні основи] : підручник / М.В. Грідчина, В.Б. Захожай, Л.Л. Осипчук та ін; за ред. М.В. Грідчиної, В.Б. Захожая. – К. : МАУП, 2002. – С. 27-29.
6. **Двоєносенко С.** Проблеми децентралізації управління розвитком у взаємозв'язку з фінансовою стійкістю територій // Управління сучасним містом. – 2004. – № 10-12(16). – С. 143-152.
7. **Дем'янишин В.Г.** Бюджетний механізм держави: сутність та роль у регулюванні соціально-економічних процесів // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 11(78). – С. 3-11.
8. **Ковалюк О.М.** Методологічні основи фінансового механізму // Фінанси України. – 2003. – № 4. – С. 52-59.
9. **Лаврів М.** Місцеві податки і збори як атрибут фінансової автономії органів місцевого самоврядування // Регіональна економіка. – 2003. – № 3. – С. 197-207.
10. **Любченко О.М.** Оцінка фінансово-інвестиційного потенціалу територій України як невід'ємний елемент розробки стратегії соціально-економічного розвитку регіону // Інвестиції: Практика та досвід. – 2008. – № 3. – С. 8-12.
11. **Мироненко Т.** Адаптація європейського досвіду місцевого самоврядування до умов України / Т. Мироненко, О. Харитончук // Вісник КНТЕУ. – 2006. – № 6. – С. 15-22.
12. **Нестеренко А.С.** Фінансова самостійність місцевого самоврядування та її забезпечення // Митна справа. – 2002. – № 6. – С. 88-92.
13. **Прокопенко О.А.** Податкова система як фактор впливу на соціально-економічний розвиток регіону // Економіка та держава. – 2008. – № 2. – С. 19-23.
14. **Романенко О.Р.** Фінанси : підручник. – К. : Центр навч. літ-ри, 2006. – 312 с.
15. **Старостенко Н.В.** Методологія формування міжбюджетних трансфертів // Фінанси України. – 2005. – № 7. – С. 39-44.

УДК 331.101.38:331.2

*Асист. Ю.В. Максимець –
Львівський НУ ім. Івана Франка*

ЗАРОБІТНА ПЛАТА ЯК ВИЗНАЧАЛЬНИЙ ЧИННИК МОТИВАЦІЇ ПРАЦІ В РИНКОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

Розкрито суть заробітної плати. Здійснено аналіз впливу заробітної плати як визначального чинника мотивації праці в перехідній економіці.

Ключові слова: заробітна плата, мотивація, стимулювання.